

REGINE VAN GRONINGENOVÁ

CHARLOTTE SOPHIE BENTINCKOVÁ A DALŠÍ SETKÁNÍ S 18. STOLETÍM

Po roce 1989 vzrostl v České republice a v celé střední a východní Evropě značně zájem o nizozemštinu, stejně jako o ostatní jazyky. V samotném Nizozemí je situace podstatně jiná. Učení se angličtině nebo francouzštině je považováno za něco samozřejmého, ale zvládnutí vlastního jazyka není vždy perfektní. Avšak tak dramatické, jako tomu bylo v 18. století, kdy francouzština triumfovala v aristokratických kruzích, to dnes naštěstí není.

V 17. století, tzv. Zlatém věku, rostla životní úroveň, což bylo dáno růstem obchodu. Zároveň se v tomto čase věnovala pozornost a uznání malířství a literatuře. Vrchol tohoto blahobytu spadá do 18. století. Tehdy se tento rozvoj projevil v bydlení, nábytku, odívání (paruky) a užívání francouzštiny. Ve vyšších kruzích se mluvilo francouzsky a také korespondence byla vedena ve francouzštině. Co se však týče malířského umění a literatury, bylo 18. století stoletím jejich ústupu a úpadku.

Nyní se zaměřím právě na 18. století, dobu, kdy žilo několik, podle mého názoru, zajímavých žen. Na konci svého výkladu se budu věnovat filmu o jedné z těchto osob – Charlottě Sophii Bentickové; filmu natočenému podle stejnojmenné knihy Helly S. Haaseové.

Z historického hlediska můžeme říci, že 18. století začíná smrtí místodržitele krále Viléma III. roku 1702, kterou se ohlásilo druhé období vlády bez místodržitele. Vláda se dostává do rukou regentů, čímž dochází k aristokratické formě řízení a stále se zvětšující oligarchii. Protože se soudci nechávali podplácet, byly tenkrát spravedlivé rozsudky vzácností. Proti této situaci vyvstal odpor. V průběhu 18. století můžeme postřehnout demokratické tendence a touha po návratu prince Oražského-Nassavského je stále větší. Ten přichází v osobě Willema Karla Hendrika Frisa (místodržícího provincií Groningen, Friesland a Gelderland), který získává titul princ Oranžský a dědí rozsáhlý majetek Oranžských.

Po vpádu Francouzů do zeeldských Flander v září 1747 je princ dosazen za místodržitele jako Vilém IV. a stává se místodržitelem ve všech provinciích (vedle dříve jmenovaných také v provinciích Overijsel, Utrecht, Holand a Zeeland) a jeho funkce je prohlášena za dědičnou, čímž získává monarchickou moc. Jedním z lidí, kteří mu pomáhají do sedla, je Willem Bentinck, pan z Rhoonu a Pendrechtu, manžel Charlotty Sophie Bentickové.

Vilém IV. se zdá být pasivní osobou; váží si regentů a oligarchie stále přetrvává. Nepřichází sice obnova cechů, ale méně se zneužívá moc. Skutečná moc je v rukou vévody z Brunswijku a tento stav přetrvává také za následujícího místodržícího Viléma V. Demokráté jsou nespokojeni s vládou Viléma IV. a Viléma V. a připojí se k aristokratům (dohromady tvoří patrioty). Objevují se neshody a zmatek. Po vpádu pruského vojska v roce 1787 jsou pravomoce Viléma V. obnoveny a patrioté utkají do jižního Nizozemí a do Francie. Mezi nimi jsou také spisovatelky Beetje Wolffová a Aagje Dekenová. V roce 1789 následuje Velká francouzská revoluce a Nizozemí se po vpádu Francouzů roku 1793 nazývá Batávskou republikou. Republika ztrácí své kolonie ve prospěch Anglie a obchod klesá. Na počátku 19. století je králem v Nizozemí Ludvík Napoleon a je zaveden Napoleonský zákoník.¹

Ve společnosti 18. století nezaujímala žena žádné významné postavení. Ve společnosti ovládané muži byla plně závislá, nejdříve na svém otci, poté na svém manželovi. Ve svém díle *Uitgesproken, opgeschreven* (Vysloveno, napsáno) Hella Haasseová říká, že bylo možné, aby se syn stal ekonomicky nezávislým, ale dcera nikoli, ta neměla po celý život právo mluvit. Vdala-li se, pak získal muž úplnou kontrolu jak nad ní samotnou, tak i nad penězi a majetkem, které do manželství přinesla. Měl právo vyžadovat, aby se ve všem podřídila jeho vůli.²

O ženách se sice psalo, ale ženských autorek bylo tehdy pochopitelně málo a už vůbec nebyly uznávány nebo ctěny. Anglie byla jednou z prvních zemí, kde se v románu vůbec poprvé objevila žena jako hlavní hrdinka – jako člověk, který své pocity vyjádří tím, že je napíše. Tak tomu bylo u románu v dopisech od Angličana Samuela Richardsona: *Pamela, or Virtue Rewarded* (1740) a *Clarissa, or the History of a Young Lady* (1748). Po něm začali tyto románové formy využívat i jiní a podle Haasseové je „masivní nárůst ženského literárního talentu ... zcela jistě důsledkem emocí, které vyvolala *Clarissa*“³. Přesto to bylo teprve v následujícím století, kdy se světově proslulé spisovatelky jako Jane Austenová, Charlotte a Emily Bronteová a George Eliotová proslavily ve světě literatury. Nizozemskými autorkami, které v té době publikovaly svá díla, byly Betje Wolffová, Aagje Dekenová a Belle van Zuylenová.

¹ Srov. E. Rijpma, *Korte ontwikkelingsgang der historie* (Groningen/Djakarta: Wolters, 1953) a *De Republiek der Verenigde Provincieen* (Utrecht: Prisma, s.d.), str. 210–215; 226–230.

² Hella S. Haasse, *Uitgesproken, opgeschreven* (Amsterdam: Querido, 1996), str. 38.

³ Tamtéž, str. 40.

Ve společnosti, kde se od žen očekávalo, že se nebudou ozývat, že nebudou mít vlastní názor a už vůbec se nebudou plést do politických záležitostí, bylo pro některé z nich důležité, aby se nějakým způsobem vyjádřily, a sice písemně. Pro ženu jako byla Belle van Zuylenová (narozena v roce 1740 jako Isabella Agneta van Tuylllová van Serooskerken) to bylo téměř nutností. Byla velmi inteligentní, upřímná, jemná a citlivá a měla svůj názor, který nechtěla skrývat. V životopisném románu o Belle van Zuylenové píše Simone Dubois: „Už jako velmi mladá chápala, že abstraktní myšlení a konkrétní životní záležitosti se spolu neustále střetávají. ...vždy si udržovala od života odstup... Tento odstup byl ovlivněn prostředím a výchovou a ona se ho prostřednictvím svého psaní pokoušela překlenout, aby si učinila život příhodnějším.“⁴

Belle si dopisovala s několika ctiteli, zejména s Constantem d’Hermenchem, Jamesem Boswellem a Benjaminem Costantem, mimo jiné také z toho důvodu, že se většinou nehodilo – nebo dokonce nebylo možné – si s těmito muži osobně promluvit. Tato korespondence probíhala skrze přátele či známé a Belle se podepisovala pouze křestním jménem nebo pseudonymem (Agnes, Zelide, Isabelle). Její první krátký román vyšel (samozřejmě anonymně) roku 1763 pod názvem *Le Noble*. Byla to satira na výsady a domýšlivost šlechty a v holandských šlechtických kruzích vyvolala okamžitě skandál⁵. Roku 1771 se Belle, navzdory strachu ze ztráty své relativní svobody, vdala za pana de Charriére. Odešli spolu do Švýcarska, kde však nebyla šťastná. Nespokojenost s vlastní situací ji dovedla k tomu, že napsala svá nejlepší díla. Simone Dubois v biografii používá mimo jiné poznámky Benjaminu Constanta, kde se píše: „zoufalství změnilo k lepšímu její pověst spisovatelky, protože ji inspirovalo k nejkrásnějšímu dílu, které napsala. Jmenuje se *Caliste*. ...“⁶. Paní Charriére, Belle van Zuylenová, zemřela 27. prosince roku 1805 v Colombieru ve Švýcarsku.

Ve stejné době jako Belle van Zuylenová žily také Beetje Wolffová (narozená roku 1838 jako Elizabeth Dekkerová) a Aagje Dekenová (narozená roku 1741 jako Agatha Dekenová). Na rozdíl od Belle van Zuylenové nebyly tyto dvě spisovatelky šlechtického původu. Betje Wolffová byla dcerou kupce, Aagje Dekenová vyrůstala od svých pěti let v sirotčinci. Roku 1776 spolu navázaly kontakt. Porozuměly si, a proto se rozhodly spojit své talenty a společně publikovat. Pro Betje Wolffovou to byla „zbraň v boji proti zlu, které ji celý život trápilo, druh obrany, který se dokonale hodil do 18. století a byl úzce spjat s vydáním anonymních spisů“⁷. Jak už bylo dříve uvedeno, utekly obě spisovatelky v roce 1787, v době politických nepokojů, po příkladu demokratů

4 Simone Dubois, *Belle van Zuylen 1740–1805, leven op afstand* (Zaltbommel: Europese bibliotheek, 1970), str. 8.

5 Tamtéž, str. 32.

6 Tamtéž, str. 161.

7 H. J. Vieu-Kuik, *Keur uit het werk van Betje Wolff en Aagje Deken* (Zutphen: Thieme en cie, s.d.), str. 15.

do Francie. Na konci 18. století, roku 1797, se vrátily do Nizozemí, kde roku 1804 zemřely. Nejdříve Betje Wolfová, dvanáct dní poté Aagje Dekenová. Jejich nejznámějším dílem je *De Historie van Mejuffrouw Sara Burgerhart* (Historie Sáry Burgerhartové, 1782). Charaktery hlavních postav z jejich románu – Sáry Burgerhartové, Alidy Leevendové a Elisabeth Stamhorstové – odpovídají impulzivnosti a čilosti Betje Wolfové. Podle Vieu-Kuik je „v celém (jejich) díle úsměv... Rozsáhlé dílo je zamýšleno tak, aby u mládeže rozvíjelo cit a družnost a varovalo ji před morálním úpadkem. ... Dočteme se v něm o malířství, přátelství a mnoho, či snad až příliš mnoho o sentimentalitě, ... o vzdělané ženě v dobrém i špatném slova smyslu, o rozvázných a rozumných pánech s velkými a tolerantními názory a o zahořklých a úzkoprsých vlastencích... Je to pestré procesí masek, sestavené dvěma zásadovými dámami, které mají rády humor a které se rády samy schovávají pod rouškou masek.“⁸

Na rozdíl od Belle van Zuylenové, Betje Wolffové a Aagje Dekenové nebyla Charlotte Sophie Benticková (narozená roku 1715 jako Charlotte Sophie von Aldenburg) žádnou spisovatelkou. Přesto po sobě zanechala spoustu dopisů a poznámky v deníku. Protože ve šlechtických kruzích existovala pevná pravidla, která určovala, s kým se žena může či nemůže setkávat, psala Charlotte Sophie dopisy každému, komu měla co říct.

Jak tehdy bylo zvykem, rodiče jí vybrali ženicha, za kterého se proti své vůli vdala jen proto, aby uposlechla své rodiče. Mužem, kterého si vzala, byl Willem Bentinck, pán ze Rhoonu a Pendrechtu; původem anglický aristokrat, který zdědil po otci majetek v Nizozemí. Willem Bentinck udělal v Republice spojeného Nizozemí oslnivou kariéru jako důvěrník a přívrženec místodržitele Viléma IV.

Manželství bylo pro Charlottu Sophii vězením. Nebyla v Nizozemí šťastná, její manžel jí sice miloval, ale ona k němu pociťovala stále větší odpor. Její zoufalství bylo způsobeno tím, že byla připoutána k muži, kterého nemohla milovat. Už od svých čtrnácti let byla zamilovaná do hraběte Albrechta Wolfganga ze Schaumburg-Lippe, který si vzal její sestřenicí Lottgenu. Charlotte Sophie se stala jeho milenkou pravděpodobně již v roce 1737. Roku 1739 opustila Willema Benticka a porodila po svých dvou synech ještě dva syny Albrechtu Wolfgangu ze Schaumburg-Lippe. Od té doby, co opustila svého muže, se celý život snažila bojovat proti rozhodnutím v rozvodové smlouvě, která pro ni byla nepříznivá a na základě kterých ztratila svou vládu nad oblastmi Varel a Kniphuisen, jež zdědila po svém otci.

Se svou – na tehdejší dobu neobvyklou – horlivostí, vytrvalostí a tvrdohlavostí procestovala Evropu, aby, nejprve u pruského krále Bedřicha Velikého a poté u císařovny Marie Terezie, našla oporu. Setkala se mimo jiné s Voltai-rem a s ministrem zahraničních věcí ve Vídni, hrabětem Kounicem, dobře známým i v Brně. Tito lidé měli společné to, že je tvrdohlavost a snaha Charlotty Sophie za nějaký čas začala obtěžovat. Původně jí chtěli pomoci, ale

⁸ Tamtéž, str. 24–25.

když jim kvůli ní začaly hrozit problémy, opustili ji, aby si udrželi svoji pozici (jak dojemně málo se za tu dobu v politice změnilo).

Jako samostatná žena předběhla Charlotte Sophie svou dobu. Její představy o pozici ženy, o vztazích a o přátelství se v mnohém shodují s těmi, které měla Belle van Zuylénová. Obě vyšly z aristokratického prostředí a psaly ve francouzštině. Belle van Zuylénová se stala ve Švýcarsku, kde bydlela po své svatbě a kde napsala svá nejlepší díla, známější spisovatelkou než v Nizozemí. Charlotte Sophie a Belle měly vzdáleně příbuzné rodiny; nejstarší syn Charlotty Sophie, Antoine Bentinck, se oženil s Bellinou neterří.

O Charlotte Sophii Bentinckové je toho jen málo známo, a to, co se o ní ví, pochází zejména z jejích vlastních dopisů a záznamů. Hella S. Haasseová nahlédla do jejích dopisů v archivech v Anglii, Nizozemí, Německu a Rakousku, přeložila je a zpracovala do knižní podoby. Vznikl tak doklad o inteligentní, sebevědomé, ale také velmi citlivé a také výjimečně umíněné ženě.

Podle mého názoru byl literární styl Charlotty Sophie v překladu dopisu a poznámek zachován. Byla energickou ženou, což se odrazilo ve stylu jejího psaní. Píše otevřeně a lehce, tak jak přemýšlí, většinou přeskakuje z jedné věci na druhou. Díky tomu se dá kniha velmi lehce číst a vtáhne čtenáře do světa prožitků Charlotty Sophie; někdy má člověk dojem, že je to kniha o ženě dnešní doby. Jindy Charlotte Sophie irituje svojí vlezlostí a svými přehnanými sentimentálními rozmary. Když ji však postavíme do světla 18. století, musíme ji obdivovat.

Roku 1978 vydala Hella S. Haaseová knihu *Mevrouw Bentinck of Onveroverig-barheid van karakter* (Paní Bentincková aneb Razporuplnost charakteru). Roku 1981 vyšlo pokračování: *De groten der aarde of Bentinck tegen Bentinck* (Velikáni země aneb Bentincková proti Bentinckovi). Roku 1990 byly obě knihy vydány v jednom svazku pod názvem *Mevrouw Bentinck* (Paní Bentincková). Roku 1996 byl zfilmován první díl knihy, který pojednává o době, než se Charlotte Sophie vydala na cestu po Evropě, aby bojovala proti rozhodnutí v rozvodové smlouvě. Je to film Bena Verbonga, jednoho z nejvýznamnějších režisérů. Hlavní roli ztvárnila Nanette Kuypersová, do té doby ještě neznámá herečka. Roli Willema Bentincka si zahrál Dick van Duin, Hiske van der Lindenová a Tom Jansen představují Wilhelma Wolfganga ze Schaumburg-Lippe. Role místodržícího Viléma IV. byla svěřena Gerardu Thoolenovi a úžasné kostýmy jsou dílem Yana Taxe.

Protože v Nizozemí je, a to dokonce i v historických částech měst, příliš mnoho rysů, které se nehodí do obrazu ulic 18. století, byla pro velkou část filmu vybrána Česká republika. A to s českým obsazením a českými herci. Mnoho scén bylo natočeno ve skvostných uličkách staré Prahy. Náměšť se stala modelem pro zámek Varel; Bückenburg Albrechta a Lottgen představuje restaurovaný zámek Valtice na jižní Moravě. Slavnostní uváděcí ceremoniál pro

Charlottu Sophii byl natočen ve starém kamenolomu poblíž Prahy. V Nizozemí byly natočeny pouze scény okolo paláce 't Loo v Apeldoornu.

Překlad: Kateřina Lepková (MU Brno)